

**AZƏRBAYCAN AŞIQ ŞEİRİNİN İNGİLİS DİLİNƏ
TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİ
(AŞIQ ƏLƏSGƏRİN ŞEİRLƏRİ ƏSASINDA)**

**PROBLEMS OF TRANSLATION OF AZERBAIJANI
ASHUG POEM INTO ENGLISH
(BASED ON ASHUG ALASGAR'S POEMS)**

**ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
АШУГСКОЙ ПОЭЗИИ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК
(НА ОСНОВЕ СТИХОВ АШУГА АЛЕСКЕРА)**

Vəfa İBRAHİM

*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Folklor İnstitutu
vefa-ibrahim@mail.ru*

Summary

The ozan-ashug art, which played a special role in the national culture of the Azerbaijani people, has carried different names throughout history and has passed a long, rich path of development. Since the 16th-18th centuries the art of ashug, representing all its great predecessors, has exceeded national boundaries and has spread among many people, they had also appeared ashugs singing in the Azerbaijani language. For centuries ashug masters enriched the genres of ashug poetry, creating rare word pearls in these samples.

Their lyrical meanings and human feelings attracted the attention of foreign researchers and translators, they also wanted to deliver the works of Azerbaijani masters to English-speaking readers.

One of the most studied issues in the English-language sources about Azerbaijani folklore is Azerbaijani ashug literature. Ashug Alasgar is also the most translated word master among Azerbaijani ashugs.

In the article the problems about the translation of a number of poems of Ashug Alasgar into the English language are studied, the translated poems are analyzed in details, the shortcomings of the translation of these poems into the English language are shown.

Key words: Ashug Alasgar, literature, folk, poem, translation, century, lyric

Резюме

Искусство озан-ашуга, сыгравшее особую роль в национальной культуре азербайджанского народа, на протяжении всей истории носило различные названия, прошло богатый и длительный путь развития. С XVI-XVIII веков ашугское искусство, представляющее всех его великих

предшественников, превзошло национальные ценности, распространилось также среди многих соседних народов, и у них появились ашуги, исполняющие и поющие на азербайджанском языке. На протяжении веков мастера обогащали образы ашугской поэзии, создавая в этих образах редкие жемчужины слова. Созданные ими лирические ценности, человеческие чувства привлекли внимание зарубежных исследователей и переводчиков, которые хотели донести произведения азербайджанских мастеров до англоязычных читателей.

Одним из наиболее изученных в англоязычных источниках вопросов, связанных с азербайджанским фольклором, является азербайджанская ашугская литература. Среди азербайджанских ашугов, гошмы (древнейшая форма азербайджанского силлабического стихосложения, одиннадцатисложник, применяемый главным образом в ашугской поэзии), которого являются самыми переводимыми на английский язык, является Ашуг Алескер.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с переводом на английский язык ряда стихов Ашуга Алескера, анализируются по полустихиям, его переведенные стихи, указываются недостатки, допущенные при переводе этих стихов на английский язык.

Ключевые слова: Ашуг Алескер, литература, народ, поэзия, перевод, век, лирический

Azərbaycan ədəbiyyatının Avropada, ingilisdilli qaynaqlarda öyrənilməsi və tərcüməsi ilə bağlı bir sıra işlər görülsə də, eyni sözü Azərbaycan folklorunun, xüsusilə Azərbaycan aşiq ədəbiyyatının ingilisdilli qaynaqlarda öyrənilməsi ilə bağlı demək çətinidir. Doğrudur, Azərbaycan folklorunun ingilisdilli qaynaqlarda öyrənilməsinə dair də bir sıra araşdırmalar yazılmışdır. Ancaq Azərbaycan folklorunun ingilis dilinə tərcümə məsələləri və onun ingilisdilli qaynaqlarda öyrənilməsi yetərinə tədqiq edilməmişdir. Hər şeydən öncə onu deməliyik ki, Azərbaycan uzun illər ərzində müstəqil dövlət olmadığına görə, Azərbaycan folklorunu da müstəqil ədəbi fakt kimi ingilisdilli oxucuya çatdırmaq mümkün olmamışdır. İndiyədək Azərbaycan folkloru ingilis dilinə sistemli şəkildə tərcümə edilməmişdir. Təbiidir ki, ingilisdilli araşdırıcılar Azərbaycan folklorunu az tanımış və az tədqiq etmişdir. İngilisdilli elmi qaynaqlarda Azərbaycan folkloru daha çox ümumtürk folklorunun tərkib hissəsi kimi öyrənilmişdir. İngilis alimləri bütövlükdə türk folklorundan danışarkən, yeri gəldikcə Azərbaycan folkloruna da toxunmuşlar. Azərbaycan folklorunun ingilis dilinə tərcüməsi ilə bağlı da eyni sözləri söyləmək olar. Bir məsələni də qeyd etmək ki, indiyədək Azərbaycan folklor nümunələrinin

İngilis dilinə orijinaldan tərcümə olunmuş nümunələrinin sayı olduqca azdır. Tərcümə olunmuş nümunələr öncə rus dilinə çevrilmiş, daha sonra isə ingilis dilinə tərcümə edilmişdir.

Azərbaycan folkloru ilə bağlı ingilisdilli qaynaqlarda ən çox öyrənilən məsələlərdən biri Azərbaycan aşığı ədəbiyyatıdır. Alimlər bu ədəbiyyatın ayrı-ayrı problemləri ilə bağlı məqalələr yazmış, tərcüməçilər isə Aşiq Qurbani, Xəstə Qasım, Aşiq Abbas Tufarqanlı, Aşiq Ələsgər, Aşiq Hüseyn Bozalqanlı, Aşiq Şəmşir, Aşiq Hüseyn Cavan kimi Azərbaycan aşıqlarının şeirlərini ingilis dilinə tərcümə etmişlər.

Azərbaycan aşıqları içərisində qoşmaları ingilis dilinə ən çox tərcümə olunmuş sənətkar da Aşiq Ələsgərdir. Belə ki, 1972-ci ildə Aşiq Ələsgərin 25 şeiri İrina Jeleznova tərəfindən ingilis dilinə tərcümə olunmuşdur (4). Aşiq Ələsgərin ingilis dilinə tərcümə olunmuş şeirləri ayrıca kitab şəklində çap edilmişdir. Tərcüməçi Aşiq Ələsgərin ingilis dilinə tərcümə olunmuş şeirlər kitabına qısa bir ön söz də yazmışdır. Aşiq Ələsgər bütün yaradıcılığında sosial ədaləti müdafiə etmiş, haqsızlığa qarşı olmuşdur. Aşiq Ələsgər özündən sonra zəngin bir irs qoyub getmişdir. Ön sözün sonunda müəllif yazır: “Ələsgərin adı Azərbaycan xəzinəsini sevənlərin ürəyində əbədi yaşayacaq”. Aşiq Ələsgərin “Öldürür” (“She is killing me”), “Düşərsən” (“In trouble you will get”), “Gərəkdi” (“You must have”), “Çıxıbdı” (“The wicked world”) şeirləri isə Dorian Rottenberq tərəfindən ingilis dilinə tərcümə olunmuşdur (6, 628-629).

Aşiq Ələsgərin ingilis dilinə tərcümə olunmuş qoşmalarından “Öldürür” qoşması ingilis dilinə Dorian Rottenberq tərcümə etmişdir. Qoşma Aşiq Ələsgərin sevgi lirikasından bir nümunədir. Aşiq bu qoşmada sevgisini, incə duyğularını poetik bir biçimdə ifadə etmişdir. Üç bəndlik bu qoşmada Aşiq Ələsgər Azərbaycan dilinin bədii imkanlarından ustalıqla yararlanmışdır. Qoşmanın birinci bəndinin birinci misrasında Aşiq Ələsgər “həzərat” sözü işlədib, tərcüməçi bu sözü “mənim dostlarım” (“my friends”) kimi tərcümə edib. Dorian Rottenberq aşığın dərdinin çox olduğu fikrini “o woe is me” (“dərd mənimdir”) kimi, “dindirməyin” sözünü isə “and question not” (“sual olmasın”) kimi tərcümə etmişdir. Bu bəndin ikinci misrasındakı “ceyran” sözünü tərcümə edərkən Dorian Rottenberq “ceyran”ı “dişi maral” (“doe”) sözü ilə əvəz etmiş, “alagöz” sözünü isə “gözəl” (“beauteous”) kimi çevirmişdir. Bu misranın ingilis dilinə tərcüməsi belə səslənir: “Tanıdığım (bildiyim) bir dişi maral məni öldürür”. Poetik tərcümə üçün bunları məqbul hesab etmək olar. Tərcüməçi bu bəndin üçüncü və dördüncü misralarının

məzmununu bir yerdə tərcümə etməyə çalışıb. O, bu zaman “can almaq”, “pünhan-pünhan öldürmək” birləşmələrini mətndən çıxarıb, həmin anlayışları birləşdirərək “öldürmək” kimi verib. Bu iki misranın ingilis dilinə tərcüməsi belə səslənir: “Heç kim bilmir ki, o məni qılıncsız, tufəngsiz öldürür”. Qoşmanın ikinci bəndinin tərcüməsində müəyyən qüsurlar var. Belə ki, bu bəndin birinci misrasında aşığı keçmişdə nə etdiyini, indi nə etmək lazım olduğunu özündən soruşur, tərcüməçi isə bu misranı aşığın, ümumiyyətlə, nə etmiş olduğunu bilmək istəməsi kimi təqdim edir. Tərcüməçi bu bəndin ikinci misrasını demək olar ki, mətndən çıxarmışdır. Belə ki, qoşmanın ikinci bəndinin bu misrası “xəncər alım, qara barım teyləyim”. Tərcüməçi isə bu misranı birinci misra ilə əlaqələndirərək “that she my very company should shun” kimi tərcümə etmişdir. Bu misra ingilis dilində belə səslənir: “Mən nə etmişəm ki, mənim çox yaxın dostum məndən qaçır”. Tərcüməçi bu bəndin üçüncü və dördüncü misralarını birləşdirərək ümumi məzmunu verməyə çalışıb. Ancaq bu misraların tərcüməsində də qüsurlar var. Belə ki, Aşıq Ələsgər canını yara qurban etmək istədiyini bildirir və bu istəyini “qurban kəsmək” anlayışı ilə əlaqələndirir. Tərcüməçi isə aşığın bu sədaqətini göstərən misralardakı məzmununu yanlış təqdim edir. Tərcüməyə görə, aşığı tək canını sevgilisinə qurban verməyə hazırdır, ancaq bundan öncə bilmək istəyir ki, niyə sevgilisi onu öldürür.

Qoşmanın sonuncu bəndinin tərcüməsində Dorian Rottenberq bu bənddə ifadə olunmuş ümumi məzmunu çatdırmağa səy göstərib. Bəndin birinci misrasında tərcüməçi “bir gözəl” birləşməsinin tərcüməsindən imtina edərək, bu mənanı mətnin içərisində çatdırmağa çalışıb. Bunun üçün Dorian Rottenberq həmin misranın tərcüməsini aşağıdakı kimi təqdim edib: “I Alesker, have visited the same” (“Mən Ələsgər həmin (gözəli) ziyarət etmişəm”). Bəndin ikinci misrasında Aşıq Ələsgər ölənədək sevgisindən dönməyəcəyini, usanmayacağını bildirir. Tərcüməçi bu misradakı “çətin dönmək” ifadəsini və “usanmaq” sözünü “I hardly can refrain” (“çətin ki, mən özümü saxlayım”) kimi tərcümə etmişdir. Bizcə, belə tərcümə elə də uğurlu deyil. Çünki burada misranın bədiiliyi bir yana dursun, konkret nədən söhbət getdiyi də bəlli deyil. Bəndin üçüncü misrasında tərcüməçi “əzrail” anlayışını “death’s bright angel” (ölümün parlaq mələyi) kimi verilmişdir. Bu misrada işlənən “qanlı tutmaq” anlayışını isə müəllif fərqli biçimdə tərcümə etmişdir. Belə ki, Azərbaycan dilində “qanlı tutmaq” ifadəsi bir qayda olaraq “günahkar bilmək” anlamında işlədilir. Aşıq Ələsgər bu

birləşməni işlətməklə onun ölümündə əzrailin günahkar olmadığını anasına çatdırmaq istəyir. Dorian Rottenberq bu mənanı “don’t blame” (“ittham etmə”) kimi təqdim etmişdir. Bəndin sonuncu misrasında Aşıq Ələsgər sevgilisini “bir kirpiyi peykan” adlandırır və ölümünün səbəbi olaraq onu göstərir. Dorian Rottenberq misranın məzmununu saxlayaraq “kirpiyi peykan” anlayışını “her piercing glance” (“onun iti baxışı”) kimi tərcümə etmişdir.

Aşıq Ələsgərin ingilis dilinə tərcümə olunmuş şeirlərindən biri də “Sənə qurban” adlanır. Bu qoşmanı ingilis dilinə İrina Jeleznova tərcümə edib. Aşığın bu şeiri lirik məzmunludur. Aşıq bu qoşmada sevgilisinə olan incə duyğularını bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə zəngin bir dillə ifadə edib. Aşıq Ələsgər bu qoşmada xalq ədəbiyyatının üslubuna uyğun söz və ifadələr işlətdiyi kimi, klassik ədəbiyyatın ənənəvi obrazlarından da yararlanmışdır. Öncə onu deməliyi ki, tərcüməçi İrina Jeleznova qoşmanın birinci bəndinin birinci misrasını (“Bir sözüm var, sənə pünhan deməli”) tərcümədə qoşmanın adı kimi verib (“A word must in secret to you I impart”).

Tərcümədə diqqəti çəkən başqa bir əlamət də odur ki, İrina Jeleznova bütün qoşma boyu “sənə qurban” birləşməsini “beloved” (“sevimli”, “əzizim”) kimi tərcümə edib. Bilindiyi kimi, Azərbaycan dilində, o sıradan Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında “sənə qurban”, “qurban olum”, “qurban kəsmək”, “canı qurban demək” və s. kimi deyimlər çox işlənir. Bu birləşmələr qarşı tərəfə olan sonsuz sevgini göstərir. Təbii ki, bu birləşmənin ortaya çıxmasının dini əsası da var. İngilis dilində olan “beloved” (“sevimli”, “əzizim”) sözü də “qurban olmaq” anlayışını tam olmasa da, dolayısı ilə ifadə etmək gücündədir. Tərcüməçi qoşmanın birinci bəndinin birinci misrasını olduğu kimi sözbəsöz ingilis dilinə tərcümə etmişdir. Bu bəndin ikinci misrasında aşiq öz sevgilisinə gizli sözü anlamağa qail olmaq şərti ilə demək istədiyini bildirir. Tərcüməçi bu anlayışı bir qədər fərqli təqdim etmişdir. Belə ki, bu misranın ingilis dilində tərcüməsi belə səslənir: “Bunu eşitməyə etinasızlıq etmə, əzizim”. Tərcüməçi bu bəndin üçüncü və dördüncü misrasını birləşdirmiş, “nə müddətdi həsrətini çəkirəm” misrasını məndən çıxarmış, onun yerinə aşağıdakı məzmunu vermişdir: “Sənə, yalnız sənə mən öz ürəyimi açə və dərdlərimi söyləyə bilərəm, əzizim”. Qoşmanın ikinci bəndində Aşıq Ələsgər sevgidən dəli olduğunu, bu sevginin onu el içində gözdən saldığını bildirir. Tərcüməçi birinci misranı bir qədər fərqli tərcümə etmişdir. Belə ki, aşiq bu misrada onun sevgidən dəli

olduğunu hər mahalın bildiyini göstərmiş, tərcüməçi isə bu misranı “mən məftunluqdan dəli olduğumu qəbul etdim” kimi tərcümə edib. Bu misrada tərcüməçi “cünün olmaq” anlayışını “məftunluqdan dəli olmaq” kimi tərcümə edib. Tərcüməçi birinci misradakı “mahal” sözünü tərcümədə ikinci misraya keçirərək “there” (“orada”) kimi vermişdir. İrina Jeleznova ikinci misradakı “dərd məni söylətdi” birləşməsini mətndən çıxarmış, “düşmən” sözünü isə “mənə gülən adamlar” kimi tərcümə etmişdir. Qoşmanın bu bəndinin üçüncü misrası tərcümədə dördüncü misra yerində bir qədər fərqli mənada verilmişdir. Belə ki, aşiq bu misrada vəfasız qızlardan əlinin üzöldüyünü bildirir, tərcüməçi isə misranı “şən gənc qızlara nifrət etdim, əzizim” kimi təqdim edir. Bu bəndin dördüncü misrası da fərqli bir biçimdə tərcümə edilmişdir. Tərcüməçi “sənə canımı qurban eylərəm” fikrini “mən səni sevdim” kimi vermiş, bundan əlavə “dul” sözünü “dul və tənha” kimi ifadə etmişdir. Bununla yanaşı, tərcümədə aşiqin sevgilisini ilk baxışdan sevdiyi də bildirilir. Qoşmanın üçüncü bəndinin tərcüməsində də bir sıra fərqlər var. Tərcüməçi bu bəndin üçüncü və dördüncü misralarını birinci və ikinci misra kimi tərcümə etmişdir. Qoşmanın üçüncü misrasında aşiq özünü Məcnunla, sevgilisini isə Leyli ilə müqayisə edir. Bu iki misranın ingilis dilinə tərcüməsi belə səslənir: “Əgər sən məndən istəsə, Leylini bir il gözləyən Məcnun kimi mən də səni bir il gözləyəyəm”. Göründüyü kimi, tərcümədə misraların bədiiliyinin çox zəif verilməsi bir yana dursun, mənə yanlışlıqları da var. Bu bəndin birinci və ikinci misrasının tərcüməsində də qüsurlar özünü göstərir. Həmin misralar orijinalda belədir: “Ələsgəri gözdən qoyma irəğa, Könül tab gətirməz dərdi-fərəğa” (2, 130). Tərcüməçi aşiqin adını mətndən çıxarmış, birinci və ikinci misrada ifadə olunmuş mənəni fərqli bir biçimdə vermişdir. Bu iki misranın ingilis dilində tərcüməsi belə səslənir: “Mənim ümidimi oğurlama, ümitsiz yalvarışımı eşit və mənimlə görüşməyə söz ver, əzizim”.

Aşiq Ələsgərin ingilis dilinə tərcümə olunmuş şeirlərindən biri də “Getmə göz önündən, ay Şəkər xanım!” adlanır. Bu qoşma da öncəki iki qoşma kimi məhəbbət mövzusunda. Aşiq bu qoşmada Şəkər adlı gözəli tərənnüm edir, onu “gözəllər sultanı”, “mələklər xanı” adlandıraraq, bədii bir dillə və incə bir üslubla tərifləyir. Aşiq bu qoşmada Şəkər adlı gözəli tərənnüm edir, onu “gözəllər sultanı”, “mələklər xanı” adlandıraraq, bədii bir dillə və incə bir üslubla tərifləyir. Aşiq Ələsgərin bu qoşmasını ingilis dilinə İrina Jeleznova tərcümə edib (4). Qoşmanın birinci bəndinin tərcüməsində görünən ilk

qüsür odur ki, Aşıq Ələsgər qoşma boyu özü ilə Şəkər xanım arasında olan münasibəti açıqlayır, tərcüməçi isə üçüncü bir şəxsi də iştirakçı kimi mətnə daxil edib. Tərcümədə sevən, sevilən və aşıq obrazı var. Tərcüməçi bu bəndin mətnində olan “xanım” sözünü “sweet mistress mine” (“mənim şirin sevgilim”) kimi tərcümə etmişdir. Bundan başqa tərcüməçi “göz önündən getməmək” anlayışını da “tərk etməmək” kimi vermişdir. Birinci bəndin ikinci misrasında aşıq könlünün qələm qaşlı Şəkərə mayıl olduğunu bildirir. Bilindiyi kimi, gözəlin qaşının qələmə bənzədilməsi Azərbaycan şifahi ədəbiyyatında bir ənənədir. Bu bənzətmə qadın gözəlliyinin ölçülərindən biri kimi təqdim olunur. Tərcüməçi bu misranı tərcümə edərkən mətnin orijinalından fərqli olaraq sevgilinin bütün gözəlliyindən danışır. Bu misrada olan “mayıl olmaq” anlayışını o, “gaze” kimi tərcümə edib. Bilindiyi kimi, ingilis dilində bu söz “istək”, “arzu” kimi işlədilir. Bütövlükdə bu misranın məzmunu da orijinaldan xeyli fərqlənir. Bu misranın ingilis dilinə tərcüməsi belə səslənir: “Mənim istəyim sənin gözəlliyinə qəmli-qəmli baxmaqdır”. Qoşmanın üçüncü misrasında tərcüməçi “aşiq” sözünü tərcümə etməyə çalışıb. Bunun üçün “bard” sözündən istifadə edib. Bu sözün ingilis dilində dəqiq tərcüməsi belədir: “şeir yazan adam” (3, 86). Bizcə, “aşiq” sözünü “bard” kimi vermək o qədər də doru deyil. “Aşıq” sözünü tərcümədə olduğu kimi saxlamaq daha düzgün olardı, çünki ingilis mədəniyyətində aşıq anlayışı yoxdur. Qoşmanın üçüncü misrasında olan “sən mənim canım” birləşməsi “sweet-mistress mine” (“mənim şirin sevgilim”) kimi tərcümə edilmişdir ki, bununla razılaşmaq olar. Bu bəndin tərcüməsində mədəniyyətlərin fərqiindən doğan başqa bir yanlışlıq da odur ki, tərcüməçi aşığın mahnılarını “ballada” kimi tərcümə etmişdir. Bilindiyi kimi, aşıq ədəbiyyatının şeir şəkilləri sırasında “ballada” yoxdur. Tərcüməçi birinci bəndin üçüncü və dördüncü misralarını birləşdirərək onların məzmununu yanlış tərcümə etmişdir. Bu misraların tərcüməsi ingilis dilində belə səslənir: “Mənim şirin sevgilim, aşıq sənin üçün çalacaq, sənin üçün öz mahnılarını və balladalarını oxuyacaq”. Qoşmanın ikinci bəndinin tərcüməsində də bir sıra yanlışlıqlar var. Belə ki, Aşıq Ələsgər bu bəndin birinci misrasında “aşiq” olmağın əsas ölçülərindən birinə işarə edib. Aşıq Ələsgərə görə, aşıq olan insan hər zaman doğru danışmalıdır və heç bir qadağa onu doğru danışmaqdan çəkindirə bilməz. Tərcüməçi bu misranı orijinala yaxın bir mənada çevirməyə çalışıb. Bu misranın ingilis dilində tərcüməsi belə səslənir: “Mən ürəkdən danışiram və mənim yolum

ancaq budur”. Bu bəndin ikinci misrasının tərcüməsi isə bütövlükdə yanlışdır. Aşıq bu misrada Allaha inamını ifadə edərək bildirir ki, o, uca Tanrının zülmünə də razıdır və Ona şükür edir. Bu misranın ingilis dilinə tərcümə olunmuş variantında isə aşığın sevgilisinə olan münasibətindən danışılır. Misranın tərcüməsi ingilis dilində belə səslənir: “Sənin baxışından mənim ürəyim şadlıqla dolur”. Bu bəndin üçüncü misrasının tərcüməsi demək olar ki, orijinala uyğundur. Tərcüməçi misranın orijinalında olan “sənin kimi gözəl keçməz əlimə” anlayışını “harda axtarsam da, sənin bərabərini tapa bilməyəcəyəm” kimi verib. Qoşmanın bu bəndinin dördüncü misrası da orijinala uyğun tərcümə olunmayıb. Belə ki, Aşıq Ələsgər bəndin üçüncü və dördüncü misralarında bir məna ifadə edib. Tərcüməçi isə bu misraları birbirindən ayırmış və fərqli məzmun vermişdir. Bu bəndin sonuncu misrasının ingilis dilinə tərcüməsi belə səslənir: “Sevgilim, sən nə etsən də, mən sevinəcəyəm”. Qoşmanın bu bəndinin üçüncü və dördüncü misralarının tərcüməsi də ümumi sözlərlə verilib. Təbii ki, “can qurtarmaq”, “vay xəbərini qohum-qardaşa göndərmək” anlayışları birbaşa azərbaycanlı düşüncəsi ilə bağlıdır. Ona görə də, bu anlayışları ingilisdilli oxucuya çatdırmaq çətindir. Tərcüməçi daha çox, Ələsgərin bir qurban olduğu anlayışını önə çəkir və bu tələyin qaçılmaz olduğunu bildirir. İrina Jeleznova sonuncu iki misranı da birləşdirərək aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir: “Mən sənin qurbanınam, başqa heç nə lazım deyil. Ancaq sən məni öldürəcəksən, bilirəm ki, bunu edəcəksən”. Aşıq Ələsgərin ingilis dilinə tərcümə olunmuş şeirlərinin bir neçəsinin ictimai məzmunu var. Aşıq bu şeirlərdə doğruluğu, ədaləti, dostluğu, yaxşılıq etməyi, insan xarakterini zəiflədən xüsusiyyətlərdən əl çəkməyi və gözəl əxlaqı təbliğ və tərənnüm edir. Aşıq Ələsgərin belə şeirlərində nəsihət ruhu güclüdür. Bu şeirlər bir növ ustadnamələrdir.

Aşıq Ələsgərin ingilis dilinə tərcümə olunmuş şeirlərindən biri “Düşərsən” adlanır. Qoşmanı ingilis dilinə Dorian Rottenberq tərcümə etmişdir (6, 629). Tərcüməçi qoşmanın adını ingilis dilinə “Bəlaya düşər olarsan” (“In trouble you will get”) kimi tərcümə edib. Dorian Rottenberq bu adı seçərkən qoşmanın ümumi məzmununu nəzərə alıb. Bizcə, bu cür tərcümə qoşmanın bütövlükdə məzmununu ifadə edir. Qoşmanın birinci bəndinin tərcüməsində Dorian Rottenberq mümkün qədər orijinala sadıq qalmağa çalışıb. Tərcüməçi birinci misradakı “ustadam demə” birləşməsini “do not say you perfect are” (“demə ki, kamiləm”) kimi tərcümə etmişdir. İkinci misrada isə “vaxt olar”

birləşməsi ingilis dilində “şans olar” (“there is a chance”) kimi verilmişdir. Tərcüməçi ikinci misradakı “dara düşmək” anlayışını ingilisdilli oxucuya çatdırmaq üçün bu birləşməni “bəlaya düşür olarsan” (“in trouble you will get”) kimi vermişdir. Dorian Rottenberq üçüncü misradakı “tülək” sözünü “a mote” (“toz”, “toz dənəsi”) kimi tərcümə etmişdir. Bizcə, bu doğru deyil. Tərcüməçi bu misradakı “çolpa balasan” birləşməsini “you still a baby are” (“sən hələ də körpəsən”) kimi mənalandırmışdır ki, bu da misranın məzmununa uyğundur. Dorian Rottenberq bu bəndin sonuncu misrasındakı “sərgərdan qalmaq” ifadəsini “you'll lose your head” (“sən başını itirəcəksən”) kimi vermişdir. Burada tərcümə ilə orijinaldakı məna arasında uyğunluq var. Dorian Rottenberq bu misradakı “tora düşmək” anlayışını da “in trouble you will get” (“sən bəlaya düşür olacaqsan”) kimi çevirmişdir. Tərcüməçi göstərilən anlayışı bu cür çevirməklə bir yandan qoşmanın poetik quruluşunu əsas götürmüş, başqa yəndən isə qoşmanın ümumi məzmununa uyğun bir məna verməyə çalışmışdır. Qoşmanın ikinci bəndində Aşıq Ələsgər nəsihət ruhunu saxlamaqda davam edir, rəqibinə hədə-qorxu gəlir, onu gördüyü işin ağır nəticələri ilə hədələyir. Dorian Rottenberq qoşmanın ikinci bəndini tərcümə edərkən də orijinala tərcümə arasındakı uyğunluğu qoruyub saxlamağa çalışıb. O, bu bəndin birinci misrasını demək olar ki, olduğu kimi tərcümə etmişdir. Dorian Rottenberq birinci misradakı “çıxasan başa” birləşməsini tərcümə edərkən düzgün bir yol seçmişdir. Ona görə ki, Aşıq Ələsgər bu anlayışı insanın yüksəlməsi, ucalması mənasında işlətməmişdir. Aşıq bu cür ucalmağın şərti kimi “alçaqda dayanmaq”, yəni “təvazökar olmaq” şərtini irəli sürmüşdür. Tərcüməçi “çıxasan başa” birləşməsini “if you would reach the height” (“yüksəkliyə çatmaq”) kimi vermişdir. Bu misranın ingilis dilində tərcüməsi belə səslənir: “Əgər yüksəkliyə çatmaq istəyirsənsə, aşağıdan başla”. Dorian Rottenberq ikinci misrada “aslan” sözünün “ayı” (“bear”) sözü ilə əvəz etmişdir. Bunun səbəbi isə aydın deyil. Tərcüməçi üçüncü və dördüncü misranın məzmununu birləşdirərək ingilis dilinə çevirmişdir. Bu misraların tərcüməsində gözə çarpan əlamət odur ki, Dorian Rottenberq tərcümədə bir qədər sərbəst davranmışdır. Başqa yəndən isə “zora düşmək” anlayışını da qoşmanın sisteminə uyğun olaraq “bəlaya düşür olarsan” (“in trouble you will get”) kimi çevirmişdir. Bu iki misranın ingilis dilində tərcüməsi belə səslənir: “Yüngül olduğunu düşündüyün daşı qaldırma, əgər bacarmasan, bəlaya düşür olarsan”. Qoşmanın üçüncü bəndində Aşıq Ələsgər hədə tonunu

yüksəldir, nadanı inandırmaq üçün daha sərt sözlər seçir. Onu alçaldır və inandırmğa çalışır ki, əgər nahaq yolla getsə, o məğlub olacaq. Dorian Rottenberq bu bəndi tərcümə edərkən öncəki bəndlərin tərcüməsindən fərqli olaraq daha sərbəst hərəkət edib. Belə ki, o, bu bəndin birinci misrasında olan “Nağıya ərkinaz satmaq” fikrini bütövlükdə mətndən çıxararaq bunun yerinə başqa bir anlayış verib. Tərcüməçi bu misranı ingilis dilində belə səsləndirib: “Qürurlanma və burnunu dik tutma” (“Do not be proud and do not raise your nose”). Tərcüməçi ikinci misraya da bir qədər fərqli mənə verib. Belə ki, Dorian Rottenberq “zimistan” (qış), “yaz” sözlərini mətndən çıxarıb. O, bu misranı aşağıdakı kimi tərcümə edib: “Sən bilmirsən ki, külək indi haradan əsir” (“You do not know which way the wind now bellows”). Tərcüməçi bu bəndin üçüncü misrasından da “saz almaq” anlayışını çıxarıb. Bununla da misranın məzmunu ciddi təhrifə məruz qalıb. Belə ki, aşıq deyişmələrində sazın əldən alınması ağır bir məğlubiyyət sayılır. Aşıq Ələsgər də rəqibini hədələdiyi üçün onu bu ağır aqibətlə qorxudur. Dorian Rottenberq misranı tərcümə edərkən onun məzmununu bütövlükdə “libasın soyunulması” anlayışı üzərində qurub. Bu misranın tərcüməsi ingilis dilində belə səslənir: “Mən sənin səliqəsiz paltarlarını soyundura bilərəm” (“For I may strip you of your gaudy clothes”). Bəndin sonuncu misrasında Aşıq Ələsgər hədə-qorxularını tamamlayaraq rəqibini yal-quyruğu yoluq ata bənzədir. Dorian Rottenberq bu misranı tərcümə edərkən “yal-quyruğu yoluq” anlayışını “qısa dartılmış quyruq” kimi tərcümə edib. O, şeirin poetik quruluşuna uyğun olaraq “yola düşmək” frazeoloji birləşməsini də “bəlaya düşar olarsan” (“in trouble you will get”) kimi çevirib. Qoşmanın dördüncü bəndinin tərcüməsində də bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətlər var. Belə ki, Dorian Rottenberq birinci misranın tərcüməsini verərkən bir sıra təkrarlara yol vermişdir. Birinci misrada “your” (“sənin”), “tongue” (“dil”) sözləri iki dəfə təkrar olmuşdur və bu da misranın dilini ağırlaşdırmışdır. Qoşmanın bu bəndinin ikinci misrasında Aşıq Ələsgər özünün “odlu çağı” olduğunu bildirir və ona görə də onunla ehtiyatlı davranmağı tövsiyə edir. Dorian Rottenberq bəndin ikinci və üçüncü misralarını birləşdirərək fərqli bir mənə təqdim etmişdir. Bu iki misranın tərcüməsi ingilis dilində belə səslənir: “Ələsgər beləsini əvvəllər çox görüb və indi öz əlləri ilə səni xəmirde youracaq”. Göründüyü kimi, tərcüməçi bu bəndin üçüncü misrasını (“Çalar caynağına səni, dağıdı”) bütövlükdə tərcümə mətnindən çıxarıb. Dorian Rottenberq dördüncü misradakı “parça-parça düşmək”

birleşməsinə öncəki bəndlərdə olduğu kimi, qoşmanın ümumi poetik quruluşuna uyğun olaraq “bəlaya düşər olarsan” (“in trouble you will get”) kimi tərcümə etmişdir.

Aşıq Ələsgərin ingilis dilinə tərcümə olunmuş ictimai məzmunlu qoşmalarından biri də “Çıxıbdı” adlanır. Bu qoşmada Ələsgər ictimai ədalətsizliyi tənqid edir, cəmiyyətdə baş verən haqsızlıqları göstərir, xalqın vəziyyətinin günü-gündən ağırlaşdığını söyləyir. Aşıq bu qoşmasında məsələlərə münasibət bildirərkən o dövrün bir sıra dini, milli terminlərindən geniş surətdə istifadə etmişdir. Bu qoşmanı ingilis dilinə məzmunlu Dorian Rottenberq tərcümə etmişdir (6, 627). Tərcüməçi qoşmanın adını “Yaman (pis) dünya” kimi çevirmişdir. Bizcə, bu ad qoşmanın ümumi məzmununa uyğun olduğu üçün uğurlu sayıla bilər. Dorian Rottenberq qoşmanın birinci bəndindəki “həzərat” sözünü “friends” (“dostlar”) kimi vermişdir. O, misradakı xitab anlayışını yaratmaq üçün “O listen” (“Qulaq asın!”) ifadəsindən istifadə etmişdir. Dorian Rottenberq “söyləmək” feilini ingilis dilinə tərcümə edərkən “to reveal” (“aşkar etmək”, “açıb demək”) feildən yararlanmışdır. Bilindiyi kimi, ingilis dilində “to reveal” feilindən daha çox sirlə bir şeyi, mühüm bir məsələni danışmaq anında istifadə edilir. Tərcüməçi də misranın məzmununa uyğun olaraq Aşıq Ələsgərin önəmli bir xəbəri çatdırmaq istəyini qabartmaq üçün bu feildən istifadə edib. Aşıq Ələsgər bu bəndin ikinci misrasında keçmiş dövrün xəyanətindən danışmış, tərcüməçi isə bu misranı bir qədər fərqli ifadə edib. Onun tərcüməsinə görə, “dünya ikiüzlüdüydün dadımı verir”. Bu bəndin tərcüməsində maraqlı cəhətlərdən biri də üçüncü misranın tərcüməsində özünü göstərir. Belə ki, tərcüməçi bu misranı ingilis dilinə çevirərkən “insaf” sözünü “mərhəmət” (“mercy”) kimi, “mürvət” sözünü isə “ədalət” (“justice”) kimi çevirib. Bütövlükdə bu cür tərcümə misranın məzmununu əhatə edir. Bu bəndin dördüncü misrasının tərcüməsində Dorian Rottenberq “Qazi” sözünü tərcümədə olduğu kimi saxlayıb və sonda bu sözlə bağlı şərh yazıb. Tərcüməçi “mazarrat” sözünü “fırılacaq” (“a quack”) kimi verib. Qoşmanın ikinci bəndinin tərcüməsi isə orijinaldan xeyli fərqlənir. Belə ki, qoşmanın bu bəndinin birinci misrasında aşıq kasıb insanların güzəranının çox ağır olduğu fikrini ifadə edib. Bu misradakı “sərt ayaz” birləşməsinə tərcüməçi “Cold winds of evil” (“şeytanın soyuq küləyi”) kimi verib. O, “sərt ayazın əlləri aparması” birləşməsinə isə “şeytanın soyuq küləyi bizimlə oynayır” kimi tərcümə edib. Aşıq Ələsgərin bu bəndin ikinci misrasında olan

“ruzinin günü-gündən azalması” fikrini tərcüməçi “həyatın getdikcə çətinləşməsi” kimi çevirmişdir. Bu bəndin üçüncü və dördüncü misralarını tərcümə edən Dorian Rottenberq “molla”, “axund”, “məşədi”, “kərbəlayı” sözlərini olduğu kimi saxlamışdır. O, bu şəxslərin şeytan olduğu fikrini onların satqın olması kimi tərcümə etmişdir. Dorian Rottenberq sonuncu misradakı “lotu çıxmaq” birləşməsini bir qədər fərqli tərcümə etmişdir. O, bu mənanı ingilis dilində vermək üçün tam bir misradan istifadə etmişdir. Onun tərcüməsində bu misra belə səslənir: “Bütün məşədilərin ruhu qaradır”. Qoşmanın üçüncü bəndinin tərcüməsində də bir sıra maraqlı məsələlər var. Dorian Rottenberq bu bəndin birinci misrasındakı “qoçular”, “quldurlar” sözlərini “atamanlar və banditlər” kimi tərcümə etmişdir. O, “qoçuların, quldurların qatar taxması” birləşməsindəki “qatar taxmaq” ifadəsini “all advance” (“onların yüksəlməsi”) kimi çevirmişdir. Tərcüməçi ikinci misradakı “fağır-füğara” sözünü “poor and helpless” (“kasıb və köməksiz”) sözləri ilə tərcümə etmiş, bu misradakı “yan-yan baxmaq” birləşməsini isə “to look askance” (“şübhə ilə baxmaq”) kimi vermişdir. Tərcüməçi qoçuların, quldurların özbaşınalığını göstərən üçüncü misranı tərcümə edərkən aşağıdakı mənanı ingilisdilli oxucuya çatdırmışdır: “Onlar imkan olan kimi onları (kasıb və köməksizləri) sadəcə öldürürlər”. Tərcüməçi sonuncu misrada silah növlərindən biri olan “beşatılan”ın adını mətndən çıxarmış, bu sözü “silah” sözü ilə vermişdir. Bu misrada tərcüməçi “onların silah səslərinin eşidildiyi” fikrini oxucuya çatdırıb. Qoşmanın dördüncü bəndinin tərcüməsi də orijinallığı ilə seçilir. Dorian Rottenberq bu bəndin birinci misrasındakı “pristav”, “naçalnik” sözlərini “police” (“polis”), “overseer” (“nəzarətçi”) kimi tərcümə etmişdir. O, ikinci misradakı “oba”, “oymaq” sözlərini “villages” (“kəndlər”) kimi, bu misradakı “bəndə vurmaq” birləşməsini isə “one hears a moan” (“ancaq inilti eşidilir”) kimi tərcümə etmişdir. Dorian Rottenberq üçüncü misradakı “xərc” sözünü “debts” (“börclər”) sözü ilə verərək bu misradakı “çoxlarının xərcə görə kəməndə düşdüyü” məzmununu isə “kasıblar sümüklərinə qədər soyulurlar” anlamında çevirmişdir. Dördüncü misradakı məzmun da orijinala uyğun çevrilmişdir. Bu misranın ingilis dilində tərcüməsi belə səslənir: “Onlar ağrıyan kürəklərini qırmanc altında əyirlər”. Qoşmanın beşinci bəndinin tərcüməsində Dorian Rottenberq sərbəst hərəkət etmiş və bu bəndin ümumi məzmununu çatdırmağa çalışmışdır. Tərcüməçi birinci misradakı “ağalar”, “bəylər” sözlərini “the lords” (“lordlar”) kimi çevirmiş, “havali

gəzmək” birləşməsinə isə “qürurla, təkəbbürlə tələb etmək” (“to desire with supercilious pride”) ifadəsi ilə tərcümə etmişdir. Dorian Rottenberq ikinci misradakı “naxırçı”, “nökər” sözlərini “qara camaat” (“the common folk”) kimi vermişdir. O, “qan-tərdə işləmək” anlayışını isə “qara camaatın öz qəbrinə doru at çapması” kimi tərcümə etmişdir. Üçüncü misranın tərcüməsində Dorian Rottenberq “müxtəsər demək” birləşməsinə “gizlətməyə ehtiyac yoxdur” kimi vermiş, dördüncü misradakı “koxa”, “katta” sözlərini mətndən çıxarmış və bu iki misranı aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir: “Aşiq Ələsgər, beləliklə, gizlətməyə ehtiyac yoxdur ki, oğru başçıların əxlaqı azalıb”. Bununla da Dorian Rottenberq bir yandan bu iki misranın məzmununu oxucuya çatdırmağa çalışmış, başqa yəndən isə “zati çıxmaq” birləşməsinin məzmununu verməyə cəhd göstərmişdir. Dorian Rottenberq tərcümənin sonunda “qazi”, “molla”, “axund”, “məşədi”, “kərbəlayı” sözlərinin açıqlamasını da vermişdir (6, 627).

Bu gün biz Azərbaycan folklorunun sistemli, ardıcıl və mükəmməl tərcümə kitablarına sahib deyilik. Elə buna görə də, Azərbaycan folklorunun, bütövlükdə Azərbaycan mədəniyyətinin tanıtılması sahəsində böyük bir boşluq vardır. Bununla birgə, ara-sıra tərcümə olunmuş folklor nümunələrinin tərcüməsi də qənaətbəxş deyil. Belə ki, bu tərcümələr bir sıra hallarda folklor mütəxəssisi olmayan, Azərbaycan dilini bilməyən, Azərbaycan mədəniyyətindən xəbərsiz şəxslər tərəfindən tərcümə edilmişdir. Ona görə də, folklor nümunələrinin tərcüməsində çoxsaylı qüsurlar, yanlışlıqlar və təhriflər özünü göstərir. Bu isə Azərbaycan milli düşüncəsinin olduğu kimi tanıtılmasına ciddi problemlər yaradır. Bu göstərdiyimiz qüsurlar bir sıra ciddi səbəblərlə bağlıdır. Biz bu qüsurları aradan qaldırmaq, Azərbaycan folklorunu, bu yolla da azərbaycanlıların kimliyini dünyaya olduğu kimi çatdırmaq məqsədi ilə bir sıra işlərin görülməsini zəruri sayırıq. Bu işləri aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

- Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı nümunələrini ingilis dilinə sətiri və bədii tərcüməsini hazırlamaq;
- Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı nümunələrinin ingilis dilində şərhlərini hazırlamaq;
- Aşiq ədəbiyyatı ilə bağlı ciddi elmi araşdırmaları ingilis dilinə tərcümə etmək;
- Folklor nümunələrinin xarici dillərə tərcüməsi ilə bağlı dünya təcrübəsini öyrənmək və tətbiq etmək;

- Azərbaycan aşıq ədəbiyyatının ingilis dilinə düzgün tərcümə olunmuş nümunələrinin internet səhifəsini hazırlamaq.

QAYNAQLAR

1. Aşıq Ələsgər. Şeirlər (tərtib edən: İ.Ələsgərov), Bakı: Yazıçı, 1988, 184 s.
2. Aşıq Ələsgər. Şeirlər (tərtib edən: İ.Ələsgərov), Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
3. Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English. Edited by Sally Wehmeier. Oxford University Press, 2003, 1539 p.
4. Zheleznova Irina. Ashug Alesker, Lyrics. Baku: Azerbaijan state Publishing House, 1972, 34 p.
5. Azerbaijanian Prose. Moscow, 1977, 621 p.
6. Azerbaijanian Poetry (classic, modern, traditional). Edited by M.Ibrahimov. Moscow, 1969, 662 p.
7. Кафаров В. Ларец жемчужин. Азербайджанские народные четверостишия баяты и пословицы. Москва: Наука, 1967, 215 с.